

„Więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu”. Księga Pamiątkowa dla Księdza Profesora Waldemara Chrostowskiego w 60. rocznicę urodzin, t. I–III, red. Barbara Strzałkowska, Stowarzyszenie Biblistów Polskich, Warszawa 2011, ss. 1114.

Od ponad 10 lat panuje w gronie polskich biblistów szlachetny zwyczaj honorowania jego najbardziej zasłużonych członków księgami pamiątkowymi. Dzieje się to przy okazji ich szczególnych jubileuszy czy rocznic. Księgi te noszą znamienity tytuł *„Ad multos annos”*. W tym roku wydawnictwo Stowarzyszenia Biblistów Polskich postanowiło uhonorować w ten sposób osobę najbardziej zasłużoną dla środowiska biblijnego w Polsce, przewodniczącego Stowarzyszenia Biblistów Polskich, Ks. prof. Waldemara Chrostowskiego. Okazją ku temu była 60 rocznica jego urodzin. Przy okazji wydawanych dotychczas ksiąg pamiątkowych w oficynie „Vocatio” i później w wydawnictwie Stowarzyszenia Biblistów Polskich, Ks. prof. W. Chrostowski bardzo często przejmował rolę redaktora głównego kolejnego opracowania. Tym razem funkcję tę podjęła pani Barbara Strzałkowska. Wydana pod jej redakcją Księga Pamiątkowa jest dziełem wyjątkowym i monumentalnym. W porównaniu z innymi publikacjami tej serii, jakie ukazały się dotychczas, dzieło to wyróżnia się przede wszystkim objętością i różnorodnością podjętych w nim zagadnień. Wydana w tym roku Księga Pamiątkowa dla Ks. prof. W. Chrostowskiego, obejmuje trzy obszernie tomy. Pierwszy poświęcony jest osobie czcigodnego jubilata i ukazuje jego bogaty i różnorodny tematycznie dorobek badawczo-dydaktyczny. Pozostałe dwa tomy, podobnie jak w poprzednich wydaniach ksiąg pamiątkowych, są zbiorami różnorodnych artykułów stricte biblijnych, a także historycznych i filologicznych wielu autorów polskiej sceny biblijnej. Jest więc, tegoroczna Księga Pamiątkowa, wyrazem szczególnej wdzięczności dla osoby, bez której

nie można sobie wyobrazić współczesnej polskiej biblistyki i wnikliwego studium egzegezy zarówno ST, jak i NT.

Pomimo odświętnego charakteru omawianej publikacji, należy podkreślić jej z wszech miar naukowy charakter. Wystarczy wspomnieć, że tomy II–III zawierają 70 artykułów naukowych w zakresie egzegezy ST i NT, teologii biblijnej i historii biblistyki polskiej. Tom pierwszy omawianej publikacji posiada również nieoceniony walor naukowy, gdyż zawiera dokładne zestawienie wszystkich wymiarów aktywności Ks. Prof. W. Chrostowskiego: badawczej, publicystycznej, dydaktycznej i duszpasterskiej. Trzeba zaznaczyć, że jest to dorobek wspaniały i doskonale oddaje motto zawarte w tytule całego dzieła: *„Więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu”*. Niewątpliwie, jak pokazuje układ treści I tomu Księgi Pamiątkowej, życie naukowe i kapłańskiej było dawaniem siebie na służbę Bogu i Jego Słowu oraz człowiekowi, który pragnie to Słowo zgłębiać i coraz bardziej poznawać. Tom I Księgi Pamiątkowej wzmiankuje, począwszy od roku 1966, wszystkie publikacje jubilata, które ukazały się drukiem. Znajdziemy tu dwa zestawienia: chronologiczne i tematyczne, które są kopalnią wiedzy biblijnej i teologicznej dla każdego biblisty i miłośnika tekstów natchnionych. Kolejna cześć I tomu Księgi Pamiątkowej to wykaz działalności dydaktyczno-badawczej Ks. prof. W. Chrostowskiego w ośrodkach akademickich naszego kraju. Przede wszystkim znajdziemy tu wykaz wielu recenzji poczynionych do rozpraw doktorskich, habilitacyjnych i profesorskich, które stanowią bardzo wartościowy przyczynek bibliograficzny. Większość prac recenzowanych przez Ks. prof. W. Chrostowskiego to bardzo cenne monografie przedmiotu, które ukazały się drukiem i znacząco ubogaciły polską literaturę biblijną. Pierwszy tom Księgi pamiątkowej dla Księdza prof. W. Chrostowskiego uzupełniają ponadto informacje na temat jego aktywności duszpasterskiej i pielgrzymkowej, które stanowią przykład twórczego połączenia działalności naukowej z żywym Słowem obecnym stale w Kościele Chrystusowym.

Pozostałe dwa tomy Księgi Pamiątkowej: *„Więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu”* mają ściśle naukowy charakter. Podejmując próbę pewnej systematyzacji materiału, jaki zawierają, odnajdziemy w nich 28 artykułów dotyczących egzegezy Nowego Testamentu, przynajmniej 25 tekstów traktujących o zagadnieniach egzegetycznych w Starym Testamencie i wreszcie sporą ilość publikacji interdyscyplinarnych z zakresu teologii biblijnej, historii, filologii czy filozofii. Całość dzieła usystematyzowano według klucza alfabetycznego kolejnych autorów.

Zatem tom II zwiera publikacje autorów, których nazwiska rozpoczynają się na litery od A do M, tom III obejmuje nazwiska od litery N do końca alfabetu. W Księdze Pamiątkowej dla Ks. prof. W. Chrostowskiego, zwłaszcza w tomach II i III znajdzie czytelnik bogate źródło wiedzy i nowe inspiracje badawcze, które warto wykorzystać w pracach nad współczesnymi zagadnieniami biblijnymi i teologicznymi.

Listę artykułów naukowych w tomie II otwiera publikacja Ks. Andrzeja Banaszka *„Teologiczny wizerunek Jerozolimy w dwuczłonowym dziele Łukasza.”*. Autor podkreśla w nim, że dla św. Łukasza centralna rola Jerozolimy wyraża się w ciągłości między Izraelem a Kościołem. Jerozolima była historycznym miastem, w którym oddawali swoje życie prorocy, a w czasach NT stała się też miejscem pierwszego pozyskiwania pokutujących grzeszników i punktem wyjścia chrześcijańskiej misji.

Drugi z artykułów autorstwa Marka Baraniaka dotyka problematyki filologicznej i teologicznej. W publikacji *„Tu mieszka Bóg. Zapomniany kodeks biblijny M1106 ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego”* autor wskazuje, że zawarty w tym materiale dwunastowieczny tekst wyróżnia się pięknym pismem, wyraźnymi znakami wokalizacji i stanowi bardzo ważny zabytek piśmiennictwa żydowskiego oraz średniowiecznej sztuki iluminacyjnej. Jest też ważnym świadectwem odsłaniania Objawienia Bożego zarówno dla wyznawców judaizmu jak i chrześcijaństwa.

Artykuł Ojca Michała Baranowskiego otwiera tematykę ST w całej kolekcji. Publikacja *„Miasto zbudowane z drogocennych kamieni (Iz 54,11–12)”* podejmuje wnikliwą analizę dwóch tekstów ST: Ez 28,11–19 i tytułowego 54,11–12. Autorowi pozwoliła ona wyciągnąć bardzo ciekawe wnioski, dotyczące symboliki drogocennych kamieni w obu wyroczniach. Chociaż różnią się one kontekstem obecności drogocennych kamieni to jednak łączy je relacja do przedstawienia godności samego Boga w jego teofaniach, zwłaszcza w miejscach jego szczególnej obecności: świątyni i wzgórza Syjon.

W kolejnym opracowaniu: *„Kim jest ta, która wstępuje przez pustynię? Symboliczno-alegoryczna interpretacja Pnp 3,6–11 Honoriusza z Autun”*, ks. Krzysztof Bardski podjął bardzo trudne studium nad komentarzem do Księgi Pieśni nad Pieśniami irlandzkiego mnicha Honoriusza z Autun (zm. ok. roku 1150). Artykuł ma przede wszystkim walor hermeneutyczny. Ukazuje on trzy czynniki kształtujące podejście do tekstu biblijnego średniowiecznego autora: klucz symboliczno-alegoryczny, kontekst egzystencjalny oraz oryginalność interpretacyjną, która służy nie tylko ukazaniu treści opisywanych przez wcześniejszych autorów, ale podaje

nowe sposoby odczytywania symboli biblijnych z perspektywy analogii wiary.

Kolejny autor ks. Roman Bartnicki w artykule „*Jezus z Nazaretu Josepha Ratzingera/Benedykta XVI w ocenie biblistów niemieckich i francuskich*” dokonał oceny dyskusji, jaka toczyła i toczy się wśród biblistów zachodnioeuropejskich nad wydaną w 2007 roku pierwszą częścią książką papieża Benedykta XVI: *Jezus z Nazaretu*. Ich zdania nad wartością biblijną tej pozycji są podzielone. Kardynał C. Martini stwierdza np., że wnioski końcowe redukują jej znaczenie nadając jej walor zwykłej medytacji i świadectwa. Inni np. F. Nault wskazuje na fakt, że celem książki papieża było ukazanie prawdziwego Jezusa historii, którego można spotkać zawierając Ewangeliom, a nie prowizorycznym konstrukcjom metody historyczno-krytycznej. Trzeba pamiętać, że Ojciec święty nie odrzuca tych metod w swojej pracy, ale będąc przede wszystkim dogmatykiem, a nie biblistą uzupełnia swoje analizy biblijne o interpretacje teologiczne, w zgodzie z kanoniczną metodą egzegezy.

Książd Maciej Basiuk w publikacji „*Abraham wzorem ojca*”, analizując wszystkie etapy dziejów Abrahama wskazuje na różne wymiary ojcostwa w jego życiu, w chwili bezpłodności i w momencie pojawienia się ukochanego syna Izaaka. Ostatecznym celem ojcostwa Abrahama w Biblii, jak zauważa ks. M. Basiuk, jest jednak ojcostwo duchowe patriarchy i ojcostwo wiary wobec wszystkich przybranych dzieci na mocy przymierza z Bogiem.

Sprawiedliwość Boża w Księdze Psalmów jest tematem, którym zajął się Grzegorz Boboryk. W swoim artykule zatytułowanym „*Bóg JAHWE jako šādīq w Księdze Psalmów. Studium teologiczne*” stwierdza, że Bóg – Jahwe jest rzeczywiście sprawiedliwy, co więcej, jest jedynym gwarantem sprawiedliwości, a jego sprawiedliwość wykracza poza ten świat i obejmuje całe stworzenie.

Drugi artykuł z zakresu egzegezy Księgi proroka Izajasza prezentuje ks. Tadeusz Brzegowy. W publikacji „*Nowa pieśń o winnicy w Księdze Izajasza (27,2–11)*.” biblista, po wnikliwym studium izajaszowego tekstu, dochodzi do wniosków, że kompozycja proroka ma przede wszystkim charakter napomnienia, aby przekonać naród wybrany o realności działania Bożego w jego historii. To Boże działanie ma na celu przywrócenie wygnanych na Syjon, gdzie uratowani przez Jahwe będą oddawać mu chwałę.

Do tematyki nowotestamentalnej wracamy poprzez artykuł o. Tomasza M. Dąbka „*„Αρχηγός – tytuł Chrystusa i jego naśladowców*”. Termin

„Αρχηγός” oznacza dawcę i jest stosowany w NT, najczęściej, w Dziejach Apostolskich i Liście do Hebrajczyków. W klasycznej grece oznaczał herosa, pogańskiego patrona jakiegoś miasta lub państwa. W tekstach NT autor zwraca uwagę na związek zmartwychwstałego z życiem, uważając Go za tego, który daje życie i sprawia je, jest dawcą i miłośnikiem życia.

Do tematyki NT nawiązuje także kolejny artykuł o. Karola Dąbrowskiego „*Modlitwa z życia Apostoła Narodów*”. Autor na podstawie tekstu 1 Tes 2,4, stwierdza, że św. Paweł wszystko czynił „przed Bogiem”, a zatem stale prowadził z Nim dialog, który zmieniał jego życie w nieustanną modlitwę. O tym, że Apostoł modlił się często wspomina także Flm 4. Dla św. Pawła i tych, którym głosił słowo Boże Chrystus był i miał się stać jedyną drogą do osiągnięcia zbawienia, dlatego Apostoł był człowiekiem słowa, które niestrudzenie głosił i modlitwy, której oddawał się nieustannie.

W kolejnym artykule Ks. Dariusz Dogondke „*Hebrajskie wyrażenie «świadek szybki»*”, zagłębia się w problematykę proroków powygnaniowych, analizując bardzo rzadkie wyrażenie, użyte przez proroka Malachiasza: „świadek szybki”. Wśród egzegetów nie ma do dzisiaj jednomyślności co do znaczenia tych terminów. Ostatecznie autor artykułu dochodzi do wniosku, że wyrażenie „świadek szybki” należy tłumaczyć jako „świadek wierny”. Wiąże się to z pojęciem prawdy, która jest najistotniejszą cechą Bożego świadectwa, zawartą w biblijnym pojęciu „wierny”.

Ksiądz Stanisław Haręzga w swojej publikacji „*Kapłaństwo chrześcijan jako «droga nowa i żywa» (Hbr 10,19–25)*” powraca do tematyki związanej z Listem do Hebrajczyków. Stwierdza on, że fundamentem powszechnego kapłaństwa chrześcijan, które proponuje autor Listu, opiera się na trzech cnotach: wierze, nadziei i miłości. To jest owa droga nowa i żywa, oparta na Chrystusie Panu.

Bardzo oryginalną tematykę biblijną podejmuje autor kolejnego artykułu Leszek Jańczuk. W tekście „*Biblijna symbolika trąby*”. autor, analizując kolejne etapy historii zbawienia, zauważa, że początkowo symbol trąby był traktowany jako nieodłączny atrybut Boga przychodzącego w chwale. W kolejnych etapach historii, zwłaszcza w związku z rozwojem apokaliptyki, trąba obwieszczała ważne, eschatologiczne wydarzenia. W końcu symbol ten był wykorzystywany jako znak Bożej interwencji bądź jej rozpoczęcia.

W kolejnym artykule: „*Rozwój królestwa Bożego w przypowieściach Ewangelii według św. Marka*” Joanna Jaromin wskazuje, że Królestwo Boże,

jako główny temat nauczania Chrystusa, jest rzeczywistością dynamiczną, ciągle wzrasta, jako symboliczne ziarno. Chrystus objawia Królestwo ukryte i niepozorne, ale właśnie taki jest jego sens, gdyż jest Królestwo miłości, a nie siły.

Formułowanie dobrych pytań i kierowanie ich do właściwych autorytetów to temat publikacji o. Mirosława Jasińskiego pt. *„Mądrościowy motyw w nauczaniu i polemice Jezusa”*. Analizowane przez autora teksty NT pozwoliły zauważyć ogrom kierowanych do Chrystusa pytań, z których większość dotyczyła Jego tożsamości oraz interpretowania Prawa i tradycji. Odpowiadając na pytania swoich rozmówców Chrystus zawsze kierował się miłością, zachęcając ich jednocześnie do logicznego myślenia i otwartości na przyjęcie prawdy, która czasem była trudna i bolesna.

Ksiądz Tomasz Jelonek skoncentrował swoje rozważania na symbolicznej strukturze wspólnoty Izraela opartej na liczbie 12. Śledząc kolejne epizody z dziejów narodu wybranego, wskazał na łamach swojej publikacji *„Dwanaście pokoleń Izraela”*, że idea dwunastu pokoleń jest rzeczywiście stale obecna na kartach ST, choć często odbiegała od liczby 12. Wykorzystanie liczby 12 przez autorów biblijnych bazowała na symbolice tej liczby, która w starożytności reprezentowała całość.

Analiza zasłuchania w Słowo Pana i wyciszenie Marii to tematyka publikacji siostry Ewy Jezierskiej pt. *„«Lepsza» czy «dobra» jest cześć wybrana przez Marię. Znaczenie przymiotnika avgaqo,j w Łk 10,38–42*. Tekst św. Łukasza mówi o dobrej części i jest on na pewno pochwałą postawy Marii, ale pozostaje nadal tylko częścią posługi. Słuchanie musi, na wzór Mistrza, łączyć się z realizacją słów w codziennym życiu.

W kolejnym artykule pt. *„Cytaty z Księgi Jeremiasza w Ewangelii według św. Mateusza”*, o. Wiesław Jonczyk dotknął najbardziej „semickiej” spośród czterech Ewangelii. Na łamach swojej publikacji dokonała bardzo wnikliwej analizy trzech tekstów pochodzących z Księgi Jeremiasza: „Ból i lament” – Jr 31,15; „Wytchnienie” – Jr 6,16 i „Jaskinia zbójców” Jr 7,11. teksty te skonfrontował kolejno z fragmentami Ewangelii według św. Mateusza: Mt 2,18; 11,29 i 11,29. Dwa z trzech zapożyczonych tekstów proroka Jeremiasza przez ewangelistę noszą wyraźne wpływy j. hebrajskiego, jeden j. greckiego. Ich wykorzystanie przez św. Mateusza wskazuje na aktualność nauki proroka w czasach Chrystusa Pana i wezwaniem do nawrócenia i pokuty.

Tematyka Ewangelii według św. Jana jest przedmiotem badań o. Piotra Kasiłowskiego w publikacji *„Wskrzeszenie Łazarza (J 11,1–44)”*. Autor wybrał bardzo trudny i obszerny tekst z IV Ewangelii. Jego analizy

prowadzą do trzech wniosków: dla samego Jezusa wskreszenie przyjaciela inicjuje osobistą drogę na krzyż i prowadzi do chwały; dla jednej grupy Żydów wydarzenie to staje się zacznym wiary w Chrystusa; druga grupa Żydów wykorzystuje wydarzenie wskreszenia Łazarza jako ostateczny pretekst do odrzucenia i pozbycia się jego osoby.

W publikacji bp. Zbigniewa Kiernikowskiego pt. *„Tryptyk wprowadzający w narrację męki Jezusa”* zostajemy skonfrontowani z trzema wyjątkowymi tekstami zaczerpniętymi z Ewangelii według św. Marka. Autor omawia następujące sceny: Spisek przeciw Jezusowi (Mk 14,1–2); Namaszczenie w Betanii (Mk 14,3–9) i Zdradę Judasza (14,10–11). Według autora artykułu sceny te zawierają w sobie klucz interpretacyjny, który umożliwia czytelnikowi łatwiejszą percepcję przesłania narracji o męce Jezusa. Decydująca dla zrozumienia całego tryptyku jest postawa kobiety, która namaszcza Chrystusa – Skazańca, czyli umie dla niego tracić (pieniądze, czas, reputację) i staje w kontraście do Judasza i Wysokiej Rady, których motywem działania jest pieniądz, a w konsekwencji „osobisty zysk” na osobie Jezusa.

Bardzo złożony charakter ma z kolei artykuł pt. *„Jezus jako Anathema (1 Kor 12,3) w świetle Didache 16,5 w tłumaczeniu Anny Świderkówny”*. Autor Wojciech Kosek oddając hołd popularyzatorce Biblii Annie Świderkównie podjął próbę analizy tekstów biblijnych i patrystycznych dotyczących tzw. „przekleństwa Jezusa”. Badania leksykalno – gramatyczne pozwoliły stwierdzić, że św. Paweł, który niewątpliwie inspirował swoją twórczością autorów *Didache*, dostosowywał nazewnictwo i sposób argumentacji do mentalności pogan. Stosując zasady językowe adresatów św. Paweł pragnął, aby poznali pełnię chrześcijańskiego Objawienia i Boga udzielającego Ducha św., który jako jedyny w pełni zna tajemnice Syna Bożego – Jezusa Chrystusa.

Autorem kolejnego opracowania pt. *„«Negatywna tolerancja», a Kościół. Odpowiedź Ap 2,18–29”* jest ks. Dariusz Kotecki. Podstawę swoich rozważań uczynił autor tekst Apokalipsy św. Jana 2,18–29, który jest jednocześnie Listem do Kościoła w Tiatyrze. Jest częścią Kościoła powszechnego, który otrzymuje od Chrystusa konkretne pouczenie. Dotyczy przede wszystkim fundamentu wiary. Chrystus chce tym samym, aby wspólnota w Tiatyrze stanęła w prawdzie i dzięki temu odrzuciła poglądy heretyckie, które personifikują się w prorokini Jezabel. Dla chrześcijan w Tiatyrze, jak i w całym Kościele nie kompromisu Chrystusa z pogańskimi bożkami, wśród których znajduje się droga z całkowitym pominięciem jedyne Boga.

W następnej publikacji zatytułowanej „*Czy mędrzec jest syt życia? Mądrość w świetle Księgi Koheleta*” ks. Krzysztof Piotr Kowalik zastanawia się nad miejscem i tajemnicą mądrości w życiu starożytnych. Wielki mędrzec Kohelet krytykuje wartość mądrości wskazując na udreki w jej zdobywaniu i przemijalność. Takie podejście do tej problematyki każe oceniać Koheleta egzegetom i filozofom, jako ucznia Epikura i stoików. Jednak najważniejsze przesłanie jakie wyłania się z tego dzieła jest następujące: Tylko Bóg może przekazać człowiekowi klucz do zrozumienia pełni swojej egzystencji.

Bardzo oryginalny temat spotykamy w kolejnej publikacji autorstwa ks. Romana Krawczyka. W artykule pt. „*Wywiad w starożytnym Izraelu*” autor zastanawia się nad wykorzystaniem aparatu szpiegowskiego w całej, zawilej historii biblijnej starożytnego Izraela. Wskazuje, że wielokrotne wzmiankowanie i używanie szpiegów ma trojaki wydźwięk: 1) położenie geograficzne Izraela zmuszało naród wybrany do czujności przed wrogiem i stąd wiele przykładów akcji wywiadowczych, które mają charakter zapobiegawczy; 2) sposób prowadzenia wojny, która w przez wiele wieków była w Izraelu walką o przetrwanie wśród silniejszych, co prowokowało podstępne akcje wywiadowcze i odwetowe; 3) Motywacja teologiczna. Szpiegostwo i bezwzględne działania wobec wroga związane są z duchem i mentalnością epoki, którą opisuje dany tekst i w której powstawał.

W artykule ks. Janusza Kręcidły pt. „*Biblijne orędzie pojednania*” odnajdziemy pogłębione studium na temat tej ważnej postawy człowieka wierzącego, oparte o pięć kluczowych tekstów św. Pawła: 2Kor 5,17–21; Rz 5,10–11; 11,15; Kol 1,20–22; Ef 2,16. Po wstępnych analizach związanych z teologią pojednania w ST, gdzie nauka ta jest istotna lecz nie najważniejsza autor koncentruje się na przesłaniu pawłowym. Św. Paweł wychodząc z chrystusowego kerygmatu, czyni naukę o pojednaniu najistotniejszą warstwą teologiczną przesłania NT.

Tematykę związana z egzegezą i teologią św. Pawła kontynuuje kolejny autor, ks. Jacek Kucharski. W publikacji pt. „*Paweł z Tarsu jako nauczyciel według Drugiego Listu do Tymoteusza*” autor zauważa, że już w pierwszym wierszu tego ostatniego pisma Apostoła Narodów przywołane są jego urzędy: apostołski i nauczycielski (2 Tm 1,1). Jego wiarygodność jako nauczyciela zależy od wierności Ewangelii, którą głosi. Ten sam charyzmat pragnął on przekazać Tymoteuszowi w relacji nauczyciel – uczeń, aby mógł stawić czoło trudnościom w czasach herezji i odstępstwa.

Artykuł teologiczny o zabarwieniu medycznym wyszedł spod ręki kolejnego autora, ks. Tomasza Kusza. Autor w publikacji *„Trąd w żydowskich tekstach pozabiblijnych”* dotknął dwóch ważnych problemów: po pierwsze wykorzystał materiał pozabiblijny, z wciąż mało jeszcze znanych tekstów z Qumran; po drugie poruszył bardzo ważny temat strasznej choroby, która w starożytności i teraz leży u podstaw osobistej tragedii wielu osób. Teksty qumrańskie na temat trądu (šāra‘t) są uściśleniem nauki Tory w tym temacie (Kpł 13–14). Odwołując się do kwestii medycznych, koncentrują się jednak na płaszczyźnie moralnej tej choroby, widząc w niej zewnętrzną emanację grzechów popełnionych wcześniej przez chorego.

Kolejna publikacja, jaką zawiera II tom Księgi Pamiątkowej dla Ks. prof. W. Chrostowskiego, to wnikliwe studium tekstów biblijnych i pozabiblijnych dotyczących wagi i charakteru błogosławieństw kapłańskim w teologii ST i teologii rabinackiej. Artykuł pani Anny Kuśmirek pt. *„Błogosławieństwo kapłańskie Lb 6,24–26 we wczesnej egzegezie żydowskiej”*, wychodząc od tekstu Tory, przedstawia wnikliwe studium tekstów na temat kapłańskich błogosławieństw zaczerpniętych z Księgi Syracha, Księgi Jubileuszów, Tekstów z Qumran i Targumów. Wśród nich najbardziej zbliżonym do Lb 6,24–26 jest tekst tzw. Targumu Pseudo-Jonatana (TgPsJ). Ogromną rolę odgrywa w nim nie tylko błogosławieństwo, ale modlitwa kapłańska w ogóle. Jest ona potrzebna każdemu, kto pragnie uzyskania przychyłności Boga względem niego.

W świetle dzisiejszego kryzysu świętowania dnia Pańskiego, bardzo cennym jawi się kolejny artykuł o. Waldemara Linke pt. *„Od szabatu do niedzieli. Ciągłość czy nieciągłość tradycji świętowania”*. Jak zaznacza sam autor tytuł publikacji nawiązuje do książki S. Bacchiochiego *„From Sabbath to Sunday”* i stwierdza, że Jezus Chrystus nie ustanowił niedzieli inaczej jak przez dynamikę wydarzenia paschalnego: męki, śmierci i zmartwychwstania. Gdy poprzez wyłączenie ze świątyni i synagogi Kościół nie mógł świętować szabatu przeniósł na dziele niektóre jego praktyki. Ten proces ujedynolcił z czasem formę tradycyjnego celebrowania niedzieli w całym Kościele.

Wyjątkowy charakter w całej Księdze Pamiątkowej ma kolejny artykuł autorstwa Adama Linsenbartha pt. *„Tematyka biblijna w pierwszym atlasie świata Abrahama Orteliusa Theatrum Orbis Terrarium.”* Abraham Ortelius, pochodzący z Antwerpii kartograf i historyk opracował w 1570 roku atlas świata, który w tamtej epoce był całkowitą nowością na rynku księgarskim. Według autora artykułu Abraham Ortelius nazwał swoje

dzieło Theatrum, aby podkreślić, że świat jest dziełem Boga. Obok wielu map Krain współczesnych Orteliusowi, umieścił on w atlasie kilka ciekawych map biblijnych m. in. Wędrówki Abrahama, Exodus Izraela, mapę Ziemi Świętej i Podróże św. Pawła. Mapy te prezentują zróżnicowaną wartość kartograficzną. Ich jakość kartometryczna jest też raczej niska. Spowodowane jest to absolutnym początkiem rozwoju tej dziedziny nauki w czasach Abraham Orteliusa. Nie mniej jednak zawierają cenne informacje dotyczące obiektów geograficznych i ich nazw, co stanowi ciekawy materiał dla dalszych badań naukowych.

W publikacji ks. Jana Łacha powraca, już po raz trzeci w całej kolekcji, temat związany z Listem do Hebrajczyków. Artykuł zatytułowany „Konieczność postępowanie zgodnie z przyjętą Bożą nauką (Hbr 2,1–4)” podkreśla, że chrześcijanie pochodzenia żydowskiego zostali obdarzeni szczególnymi darami, a najważniejszym z nich jest μερισμός. Jest to termin używany tylko w Liście do Hebrajczyków. Oznacza on akt dzielenia i dar udzielony po podziale. Ten dar to charyzmaty udzielane przez Ducha św. według Bożego uznania.

Apokalipsa św. Marka, która zawiera mowę Pana Jezusa o przyszłych wydarzeniach omawia w kolejnym artykule ks. Artur Malina. Tekst zatytułowany „Jezus naprzeciw świątyni (Mk 13)” na pierwszy plan wysuwa motyw katastrofy, wobec której wierzący nie powinni być bierni. Tekst św. Marka, który nosi wszystkie znamiona charakterystyczne dla apokaliptyki żydowskiej wyróżnia dwie czynności, które winny cechować chrześcijan wobec nieuchronnej zagłady świątyni: nieprzerwaną modlitwę i zachowanie czujności.

Jerozolima, Świątynia i Syjon są również przedmiotem zainteresowania kolejnego autora, pana Krzysztofa Mielcarka. W artykule zatytułowanym „Święte Miasto w pismach Filona z Aleksandrii i Józefa Flawiusza” badając charakterystyczne teksty obu wspomnianych w tytule autorów na temat Jerozolimy, stwierdza, że świadomie używają oni hellenistycznej nazwy Świętego Miasta. Filon Aleksandryjski dokonał także duchowej reinterpretacji Jerozolimy szukając jej pierwowzoru we wnętrzu każdego człowieka, u Józefa Flawiusza najważniejszym zagadnieniem jest stworzenie neologizmu ιερπόλις czyli „miasto-świątynia”. Podkreślenie sakralnego charakteru miasta w pismach Józefa Flawiusza wydaje się nieprzypadkowe, zwłaszcza gdy weźmiemy pod uwagę fakt, że pisze już po zniszczeniu Świątyni Jerozolimskiej.

W ostatniej publikacji II tomu Księgi Pamiątkowej dla Ks. Prof. W. Chrostowskiego ks. Mieczysław Mikołajczyk zajmuje się również

Świątynią Jerozolimską, tym razem w teologii św. Łukasza. W tekście „*Cud uzdrowienia chromego od urodzenia w imię Jezusa Chrystusa (Dz 3,1–10) – propozycje interpretacji*”, apostołowie Piotr i Jan, dokonując cudu uzdrowienia, podkreślają, że kult ST stracił swoją rację bytu, gdyż prawdziwym dawcą zbawienia jest Jezus Chrystus, który zastąpił dawny ryt. To jemu trzeba oddawać cześć w „*duchu i w prawdzie*”.

Trzeci tom książki pamiątkowej dla Ks. prof. W. Chrostowskiego otwiera artykuł arcybiskupa Henryka Muszyńskiego pt. „*Autentyczna hermeneutyka Biblii według papieża Benedykta XVI*”. Autor podejmuje w nim refleksję nad sposobem interpretacji Pisma św. przez papieża Benedykta XVI w świetle posynodalnej adhortacji „*Verbum Domini*”, która jest owocem obrad Ogólnego Synodu Biskupów w Rzymie w 2008 r. Fundamentem papieskiej hermeneutyki biblijnej, które jest niczym innym jak wypełnieniem postanowień Soboru Watykańskiego II, zawartych w Konstytucji „*Dei Verbum*”, jest zanurzenie w tajemnicy wcielenia Chrystusa. We wcieleniu Pana ukazana jest cała hermeneutyka wiary. Słowo Wcielone jest fundamentem i głównym kryterium teologicznej interpretacji całego Pisma Świętego.

Następna publikacja autorstwa pani Doroty Muszytowskiej porusza swoją tematyką do zagadnień związanych z teologią św. Pawła. W artykule „*Wspólnotowy wymiar przebaczenia w świetle 2 Kor 2,5–11*”, autorka próbuje przybliżyć trudne zagadnienie relacji wspólnoty chrześcijańskiej do kogoś kto postępował nieprawidłowo, został ukarany, a jego postępowanie potępiono. Drugi List do Koryntian 2,2–11 wzywa winnego do podjęcia wysiłku na rzecz wspólnotowej drogi nawrócenia. Św. Paweł akcentuje bowiem w swoim piśmie, że zły czyn jednostki uderza nie tylko w jednostkę, ale ma swoje skutki w całej wspólnocie wierzących.

Bardzo szerokie pole badawcze prezentuje kolejna publikacja, której autorem jest ks. Piotr Ostański. Studiując apokryfy, Talmud, pisma buddyjskie i Biblię, próbuje odkryć i zinterpretować te lata z życia Jezusa Chrystusa, o których milczą Ewangelie, przede wszystkim ukryte życie Zbawiciela w Nazarecie między 12 a 30 rokiem życia. W publikacji zatytułowanej „*Ukryte życie Jezusa z Nazaretu i Jego misteria w świetle apokryfów, Talmudu, świadectw buddyjskich i Pisma św.*” autor stwierdza, że materiału biblijnego na temat ukrytych lat Pana Jezusa jest bardzo mało, a pisma apokryficzne są w tym zakresie absolutnie niewiarygodne. Fenomen ukrytych zdarzeń z życia Chrystusa Pana poległa na tym, że ich znaczenie zostało odkryte dopiero w dorosłym życiu i publicznej działalności Mesjasza. Normalny proces ma odwrotny przebieg: cechy

charakteru objawiają się stopniowo, od dzieciństwa przez młodość, aż do dojrzałości.

Problematyka ewangelicznych przypowieści to tematyka kolejnej publikacji pt. *„Przypowieść o zasianym ziarnie (Mk 4,26–29)”*. Autor artykułu, ks. Antoni Paciorek, podkreśla na wstępie wyjątkowość wybranej przez siebie perykopy, czyli przypowieść Pana Jezusa o zasianym ziarnie, które kiełkuje. Jest to tekst, który występuje tylko w Ewangeliu według św. Marka. Główne przesłanie przypowieści próbuje naświetlić permanentny związek, jaki występuje między aktywnością człowieka a nadejściem królestwa. Tylko siewca, który ściśle współpracuje z Bogiem może liczyć na plon z zasianego ziarna, tak też wierzący w Chrystusa nie może bez Niego sprawić nadejścia Bożego Królestwa. Obowiązkiem wierzącego jest praca dla pełnego objawienia się Bożego Królestwa.

Do tematyki Qumrańskiej przenosi nas z kolei publikacja ks. Marka Parchema pt. *„Hymn do Stworzyciela – psalm mądrościowy z Qumran (11Q5 26,9–15)”*. Autor przeprowadza bardzo wnikliwą analizę egzegetyczną trzech zwrotek wspomnianego psalmu, porównując go także z wybranymi fragmentami Księgi Jeremiasza. Badania przeprowadzone przez ks. M. Parchema są bardzo cenne, gdyż wybrany przez niego tekst pozostawał dotychczas bliżej nie znany. Jego tematyka dotyczy przede wszystkim idei jedynego Boga, który ukazany jest w psalmie jako „święty”; „Święty nad świętymi” i „wielki”. Nie jest to jednak postać daleka i obca, ale najbliższy przyjaciel człowieka, który widzi w Nim swego Stwórcę i dawcę wszelkiego dobrobytu i pomyślności.

W kolejnej publikacji zatytułowanej *„Retoryka Chwały Jahwe w Ez 10”*, ks. Wojciech Pikor przeprowadza interesujące analizy dotyczące struktury Ez 10, które według ks. W. Pikora należy rozumieć jako „trzy widzenia Boga”. Chwała Jahwe, główny temat Ez 10, która opuszcza świątynię jest symbolem obecności Boga w ziemi wygnania. Ponieważ ziemia wygnania nie jest „miejszem, które wybrał sobie Pan”, staje się ona powodem, dla którego chwała powraca do świątyni. Opuszczenie świątyni przez chwałę Jahwe to także szczególna teofania sądu i kary wobec grzesznej Jerozolimy.

Apokaliptyka jest tematem następnego artykułu autorstwa ks. Pawła Podeszwy. Swój tekst: *„Dawidowe pochodzenie Jesusa według Apokalipsy Janowej”* poświęca sześciu szczególnym tytułom Chrystusa zawartym w ostatniej księdze NT: *„Lew z pokolenia Judy”*; *„Odrośl Dawida”*; *„Odrośl i Potomek Dawida”*; *„Gwiazda Poranna”*; *„Ten co ma klucz Dawida”* oraz *„Potomek Niewiasty będzie paść wszystkie narody laską żelazną”*.

Chociaż objawienie jest dziełem Ojca to jednak w ostatniej Księdze Pisma św. to Chrystus stoi w centrum uwagi i „jest tym który objawia będąc jednocześnie także objawianym”.

Połączenie tematyki stricte biblijnej z problematyką literatury judaistycznej znajdujemy w kolejnej publikacji pt. „*«Stałyście się dziećmi Sary...»*. Interpretacja 1P 3,6 w świetle pism judaizmu okołotestamentalnego.” Jego autorka Siostra Judyta Pudełko jako punkt badań swoich badań wyjścia cztery teksty NT, które wzmiankują imię żony Abrahama, Sarę: Rz 4,19; 9,9; Hbr 11,11 i 1P 3,6. Jednak tylko w ostatnim przypadku autor biblijny nie tylko rozważa dzieje ST związane z tą bohaterką, ale zachęca wszystkie chrześcijańskie kobiety do naśladowania jej postaw w swoim życiu. Z analiz, jakie autorka przeprowadza w swoim artykule, wynika, że literatura judaistyczna czasów apostoelskich także chętnie uciekała się w swoich przykładach do osoby Sary. Te wątki literatury judaistycznej znał także autor 1P i zastosował je w swoim piśmie do chrześcijan żyjących w I wieku po Chrystusie. Była to zachęta i umocnienie dla tych, którzy zmagali się z wrogim dla nich światem pogańskim. Tak jak Sara w trudnych sytuacjach życia znalazła wiarę i podporządkowała swoje życie mężowi tak i kobiety chrześcijańskie silne wiarą mogą być podporą dla swoich mężów na drodze zbawienia.

W artykule ks. Waldemara Rakocego powraca tematyka związana z Apostołem Narodów. Jego publikacja „*Pawłowe doświadczenie Chrystusa pod Damaszkiem: nawrócenie czy powołanie*” jest ciekawą dyskusją nad obydwoma nurtami jakie spotykamy w egzegezie na temat wydarzeń jakie rozegrały się pod Damaszkiem o odmieniły osobę Szawła. Autor analizuje oba terminy: „powołanie” i „nawrócenie” dotykając zarówno teksów wyjętych z Listów Pawłowych, jak i innych fragmentów NT. Wnioski wyciągnięte na podstawie przeprowadzonych analiz są bardzo ciekawe i według nich nawrócenie w NT jest porzuceniem życia w grzechu, może być także związane ze zmianą religii oraz zwróceniem się do Boga w Chrystusie Panu. Ten ostatni akt jest najważniejszy i od sposobu osobistej interpretacji zależy czy nazwiemy go nawróceniem, powołaniem czy też przyjęciem wiary w Boga.

Kolejny autor, ks. Mariusz Rosik, w opracowaniu „*Nazarejczycy czy heretycy? W kwestii «Birkat ha-minim»*” bada starożytny tekst zwany w tradycji „Szemone Ezre” („*Osiemnaście błogosławieństw*”). Autor zajął się niewyjaśnionym dotychczas problemem terminologicznym, który dotyczy tajemniczej grupy zwanej w powyższym tekście „*nocerim*”. Nazwa ta pojawia się w 12 błogosławieństwie obok innej grupy zwanej w tekście

„*minim*”, tłumaczonej jako heretycy. Termin „*nocerim*” bywa tłumaczony jako nazarejczycy. Rodzi się pytanie: Kim byli owi tajemniczy „*nocerim*”. Czy byli także heretykami, a skoro tak, to dlaczego nie włączono ich do tzw. *minim*? Badając różne wersje tekstu „*Szemone Ezre*” autor dochodzi do wniosku, że Akademia w Jabne, z której po roku 70 wyszedł tekst 18 błogosławieństw ocalała judaizm pozbywając się z grona wyznawców zarówno tych, którzy nie zachowywali Prawa Mojżeszowego (*minim*), jak i tych którzy zaczęli wyznawać wiarę w Jezusa Chrystusa (*nocerim*), stąd rozgraniczenie terminologiczne w 12 błogosławieństwie.

W tradycjach pozabiblijnych pozostaje kolejny autor, ks. Paweł Rytel-Andrianik. Artykuł pt. „*Tradycja targumu Noefiti w Lb 21,6. Studium tekstu*” dotyczy zagadnień związanych z szemraniem Izraelitów i karą, które są bardzo częstymi motywami literackimi w Pięcioksięgu. Bardzo wnikliwe i fachowe analizy literackie nad tekstem hebrajskim wzmiankowanego targumu pozwoliły autorowi na wyciągnięcie bardzo ciekawych wniosków: analizowany fragment Lb 21,5–6 nie jest zwykłą glosą biblijną wyjaśniająca tekst lecz poematem o precyzyjnej strukturze. Z tego względu można też wysnuć przypuszczenie, że targum Neofiti Lb 21,6 był tekstem stosowanym w liturgii nadającym się do uroczystego śpiewania i recytacji.

Ojciec Adam Ryszard Sikora poświęcił swój tekst współczesnym problemom translacyjnym w Biblii. W publikacji zatytułowanej „*Niektóre nowatorskie elementy najnowszego przekładu Pisma Świętego, tzw. Biblii Paulistów, na przykładzie tekstów z czterech Ewangelii*” autor analizując różne fragmenty biblijne zauważa, że wydana po raz pierwszy w 1996 roku Biblia Paulistów zawiera wiele udanych zmian zarówno leksykalnych, jak frazeologicznych, choćby zastąpienie terminów archaicznych współczesnym słownictwem np. niewiasta – kobieta, czy mąż – mężczyzna. Nie brakuje jednak także nieudanych form, które widać zwłaszcza w stosowanych neologizmach np. „*przewodniczący uczy*”. Bywa również i tak, że tłumaczenie Biblii Paulistów narzuca z góry interpretację tekstu, nie zawsze zgodną z duchem tradycyjnej egzegezy. O. A. R. Sikora podaje tu jako przykład tekst J 3,16, gdzie neutralny czasownik „*dał*” został zastąpiony terminem „*poświęcił*” sugerując czytelnikowi interpretację tekstu w duchu ofiarniczym.

Bardzo egzystencjalny temat dla swoich rozważań wybrał autor kolejnego artykułu, Wojciech Stabryła. W tekście „*Zdrowie i choroba w starożytnym Izraelu*” zauważa, że historię narodu wybranego wyznaczały dwie sprzeczne ze sobą czynności: stałość i przemiana. Obie te

rzeczywistości były w ręku Boga. On uważany był za głównego lekarza, od Niego też zleżało, czy życie ludzkie należy nadal podtrzymywać czy też zakończyć. Z czasem jednak moce uzdrawiające i wiedza medyczna przeszły na wybranych przez Boga ludzi. W swoim artykule W. Stabryła próbował ukazać, z jakim chorobami i problemami zdrowotnymi zmagali się Izraelici, i jakie środki wykorzystywali aby walczyć z dolegliwościami.

Z kolei pani Teresa Stanek w publikacji *„Parashat Lekh Lekha (Rdz 12,1–17,21) – struktura i przesłanie.”*, powraca do tematyki związanej z ojcem wiary, Abrahamem. Autorka wybrała dla swojego studium fragment tekstu, który stanowi tzw. pierwszą (z trzech) paraszę Tory Szabatowej (Rdz 12,1–17,27). Obejmuje ona 7 czytań synagogałnych, które po bliższej analizie, pozwalają odczytać na nowo, dobrze znaną, historię pierwszego patriarchy. Opis dziejów Abrahama w omawianym fragmencie koncentruje się na dwóch tematach: obietnicy ziemi i obietnicy potomstwa lecz nigdzie wątki te nie są umieszczone równocześnie. Celem takiej konstrukcji literackiej w *Parashat Lekh Lekha (Rdz 12,1–17,21)* jest uwypuklenie idei wybrania.

Następny autor, ks. Jacek Stefański, poświęcił swoją publikację onomastycznym tradycjom w kulturze i teologii żydowskiej. Artykuł zatytułowany *„Imiona Józefa egipskiego zapowiedzią roli św. Józefa w Nowym Testamencie i Kościele”* podkreśla głębokie przekonanie u wyznawców judaizmu w to, że każde imię nadawane dziecku posiada swoje niepowtarzalne znaczenie. W kontekście Biblii imię decyduje często o Bożym planie wpisanym w dzieje danej postaci. Doskonałym przykładem jest tu postać Józefa egipskiego. Imię to posiada podwójne znaczenie: z jednej strony podkreśla, że Józef to osoba, dzięki której dobiegła końca jakaś zła sytuacja (niepłodność Racheli), z drugiej strony imię to jest dowodem na to, że Bóg zawsze daje coś lepszego i większego niż możemy oczekiwać. Szukając związku między starożytnym patriarchą a św. Józefem na kartach NT zauważamy, że także on usuwa zło, zmienia sytuację na lepszą, co więcej wykorzystuje symbol zła (noc) na swoją korzyść, ratując Maryję i dzieciątko Jezus. Św. Józef potrafi ze zła wyprowadzić dobro.

W opracowaniu pt. *„Betlejem w wybranych tekstach wspomnień z Ziemi Świętej XIX – wiecznych polskich pielgrzymów”* swoimi refleksjami na temat polskiej tradycji pielgrzymkowej śladami Chrystusa Pana dzieli się, główna redaktorka Księgi Pamiątkowej dla Ks. W. Chrostowskiego, pani Barbara Strzałkowska. Autorka zaznacza, że od czasów napoleońskich (1798r.) Ziemia Święta przez cały wiek XIX była ulubionym miejscem podróży i wypraw. Wpłynęła na to nowa polityka Turcji, która sprawo-

wała kontrolę nad Palestyną. Także Polacy zaczęli w XIX wieku częściej i chętniej odwiedzać ojczyznę Jezusa Chrystusa, co znalazło swój wyraz w licznych wspomnieniach pielgrzymkowych z tamtej epoki. Jednym z piszących na ten temat był przyszły święty bp Józef Pelczar. Niemal we wszystkich pamiętnikach tamtego okresu znaczące miejsce zajmuje miasto Betlejem. Nie tylko z racji wagi wydarzeń tego miejsca – Narodzenia Zbawiciela, lecz także z racji uczuć i wspomnień jakie przywołuje: pięknych chwil Bożego Narodzenia przeżywanego w rodzinnym gronie.

Książd Waldemar Szczerbiński jest autorem artykułu, poświęconego problematyce tożsamości izraelskiej, prozelityzmowi i miejscu tzw. pogan czyli nie –wyznających judaizm w Izraelu. Artykuł pt. „*Obcy wśród Żydów. Od partykularyzmu do uniwersalizmu*” autor poprzez wstępną analizę pojęć poprzez epoki judaizmu biblijnego, rabinicznego po judaizm współczesny ukazuje różne, bardziej lub mniej przyjazne, relacje między Żydami a asymilantami pochodzącymi z pogaństwa. Kluczowe znaczenie ma tu zrozumienie hebrajskich terminów *ger toszab*, czyli zamieszkującego na terenie Izraela osadnika, obcego czy przybysza. Pojęcie ciągle nie jest jednoznaczne i zmienia się w zależności od interpretacji tradycyjnych źródeł judaizmu i ciągle niestabilnej sytuacji polityczno-społecznej Żydów.

Apokaliptyczna symbolika w wypowiedziach proroków mniejszych jest przedmiotem zainteresowań kolejnego autora, ks. Mariusza Szmajdzińskiego. W ciekawej publikacji „*Moje wielkie wojsko, które zesłałem na was*» (Jl 2,25). *Obraz szarańczy w Księdze Joela*” autor zaznacza, że plaga tych owadów ma w Biblii szczególny wymiar. Po pierwsze jej opisy występują we wszystkich trzech częściach ST: Prawie, Prorokach i Pismach. Po drugie Starożytny Izrael znał aż 11 terminów na określenie tej strasznej rzeczywistości. Autor w swojej publikacji dokonuje skrupulatnej analizy wszystkich pojęć ze szczególnym uwzględnieniem jej znaczenia w tekstach proroka Joela. Ostatecznie zauważa, że obraz szarańczy ma ostatecznie teofanijny charakter. Przez obraz szarańczy Bóg ukazuje nie tylko swoją wolę i potęgę ale także daje odczuć swoją bliskość.

W artykule „*Soteryjny wymiar wiary a Ewangelii św. Jana*” ks. Stefan Szymik powraca do problematyki nowotestamentalnej. Wychodząc z tekstu zakończenia IV Ewangelii J 20,30–31 autor zauważa, że dzieło św. Jan posiada zarówno charakter chrystologiczny jak i soteriologiczny. W dalszej części swojej publikacji ks. Szymik analizuje pojęcie wiary w Janowej Ewangelii, widząc w niej przede wszystkim źródło prawdziwego życia. Ostatecznie stwierdza on, że ta koncepcja życia u św. Jana Apostoła wywodzi się w prostej linii od synoptyków i św. Pawła. Jej

celem jest osiągnięcie życia wiecznego, które dokonuje się przez poznanie Ojca i Syna. Jedyną drogą do takiego życia jest sam Syn, który z woli Ojca przekazuje je ludziom.

W tematyce związanej z Ewangelią według św. Jana pozostaje ks. Ryszard Maria Tomaszewski. W publikacji zatytułowanej *„Współczesne interpretacje J 14,6”* autor zajmuje się pogłębioną analizą wypowiedzi Jezusa Chrystusa: „Ja jestem drogą i prawdą i życiem” (J 14,6a). Jest to odpowiedź na pytanie św. Tomasza Apostoła podczas mowy pożegnalnej w wieczerniku. Prezentując opinie szeregu wybitnych egzegetów i teologów ostatnich lat (Mędała, Langkammer, Ratzinger, Stachowiak, de la Potterie) ks. R. Tomaszewski stwierdza, że we wspomnianej w J 14,6 przez Chrystusa triadzie najważniejszym wydaje się termin „droga”. Jezus jako droga, która pośredniczy w relacjach między Bogiem a ludźmi jest pojęciem bardzo bliskim św. Pawłowi. Również dla Apostoła Narodów Jezus Chrystus jest jedyną prawdą, w którą należy wierzyć, którą się żyje i naśladuje (Ef 4,21; Rz 4,24; Ga 2,20).

Trzecim, kolejnym autorem, podejmującym problematykę związaną z Ewangelią Janową jest ks. Tomasz Tomaszewski. W artykule zatytułowanym *„Antycypacja żydowskiego procesu Jezusa w Ewangelii Janowej”* natrafiamy na ciekawe porównania opisu męki u synoptyków z tekstem o męce Chrystusa zawartym na kartach IV Ewangelii. Spotykamy zarówno liczne podobieństwa, jak i znaczące różnice w opisie św. Jana, w porównaniu z synoptykami. Ks. T. Tomaszewski poświęca tym kwestiom sporo miejsca na łamach swej publikacji, zwłaszcza fragmentowi J 10,22–39, czyli opisowi procesu Jezusa przed arcykapłanem. W tekście tym widać znaczące podobieństwa do perykopy Mk 14,55–64. Pomimo badań bez odpowiedzi pozostaje jednak kluczowe pytanie, czy podobieństwa w dziele św. Jana z dziełami synoptyków wywodzą się z ustnych przekazów, czy też wszyscy czterej ewangeliści opierali się wspólne źródła pisane? Pytanie to pozostaje otwarte i może stanowić doskonały punkt wyjścia dla dalszych badań nad Ewangelią umiłowanego ucznia Chrystusa. Co do fragmentu J 10,22–39 trzeba przyjąć hipotezę bądź bezpośredniej znajomości tekstów janowych przez synoptyków, albo wykorzystania przez św. Jana źródeł, którymi posługiwali się też synoptycy.

Kwestie związane z interpretacją tekstu biblijnego są przedmiotem zainteresowań kolejnego autora pani Urszuli Topczewskiej. W artykule zatytułowanym *„Hermeneutyka biblijna między wiedzą wspólną a indywidualnym doświadczeniem słowa”*, autorka zastanawia się nad zbieżnościami

i różnicami w interpretacji ST przez Żydów i chrześcijan. Wykorzystując obserwacje i badania dwóch wielkich egzegetów: C. Dohmena i W. Chrostowskiego, stwierdza, że chrześcijańskie rozumienie Biblii może być tylko chrystologiczne. Nie wyklucza to jednak wykorzystania żydowskiej wiedzy na temat instytucji biblijnych archeologii Palestyny i judaistycznych tradycji interpretacji tekstów natchnionych.

Kolejna publikacja w *Księdze Pamiątkowej* dla Ks. Prof. W. Chrostowskiego, nawiązuje ponownie do tematyki ST. Drugi artykuł w całej kolekcji na temat tradycji onomastycznych ST jest autorstwa Ks. Antoniego Troniny. W artykule zatytułowanym „*Trzydziestu bohaterów Dawida (2Sm 23,24–39). Uwagi onomastyczne*” autor podjął problematykę zawiązaną z bardzo ciekawym i kontrowersyjnym tekstem, który należy do tzw. apendyksu (dodatku) do 2 Księgi Samuela. Tekst ten zawiera dwa spisy bohaterów króla Dawida: 2Sm 21,15–22 i 23,8–39, dzięki czemu cały apendyks posiada strukturę koncentryczną. W publikacji ks. A. Troniny odnajdziemy, krótką charakterystykę 30 bohaterów Dawida z tzw. drugiej listy apendyksu. Są to Izraelici i żołnierze najemni, którzy pełnili służbę w armii Dawida. Na ich podstawie autor próbuje wysnuć wnioski natury teologicznej, np. siedem imion zawiera w sobie element teoforyczny, który wskazuje na kult Boga El, trzy kolejne imiona mają w sobie pierwiastek jahwistyczny, z czego można wnioskować, że od początku Dawid i jego otoczenie byli gorliwymi wyznawcami Jahwe. Jeśli chodzi o przesłanie kerygmata to warto, za autorem zauważyć, że lista w 2Sm 23 zawiera w sobie pewne nawiązania do obietnic mesjańskich. Ich zapowiedzią jest sam król Dawid – figura mesjańska, który gromadzi wokół siebie zaczątek nowego ludu Bożego. W jego skład wchodzi zarówno Izraelici, jak i przedstawiciele ludów ościennych.

W artykule Svitlany Vyshnevskej (Świetlany Wiśniewskiej) powraca najczęstszy temat całej kolekcji artykułów w *Księdze Pamiątkowej*, teologia IV Ewangelii. Tym razem dotyczy ona kapłaństwa. Artykuł pt. „*Urząd arcykapłana w Ewangelii Janowej a hipoteza o kapłańskim pochodzeniu jej autora.*” nakreśla, z dużym znanstwem, problematykę kapłaństwa międzytestamentalnego w ogóle i podejmuje dyskusję nad ewentualnym, kapłańskim pochodzeniem samego św. Jana. W oparciu Biblię i Tradycję Kościoła autorka podaje sześć ciekawych argumentów, które mogą świadczyć o janowym kapłaństwie. Ostatecznie stwierdza jednak, że żaden z nich nie jest wystarczająco wiarygodny, aby z całym przekonaniem stwierdzić kapłańskie pochodzenie autora IV Ewangelii.

Różnorodność, która podnosi wartość kolekcji artykułów zawartych w Księdze Pamiątkowej dla Ks. Prof. W. Chrostowskiego widać doskonale na przykładzie kolejnej publikacji, która dotyczy nie tylko egzegezy i teologii ST, ale także biologii i botaniki. Ks. Piotr Waszak w artykule o dość enigmatycznym tytule „*«Różdźka» i «odrośl» jako naznaczone funkcją pasterską. Propozycja poszerzonej interpretacji Iz 11,1.10 na bazie danych przyrodniczych*” analizuje dwa podstawowe tytuły zapowiedanego Mesjasza: *ḥōṭer* i *nēṣer*. Pierwszy termin oznacza odrost z pnia drzewa, który wykorzystywany jest w dwojaki sposób: jako broń i jako narzędzie do kierowania stadem. Termin *nēṣer* to według analiz autora oznaczenie odrostu, który wyrasta z korzeni drzewa. Przy hodowli drzew oliwnych pozostawiane są tylko dwa najmocniejsze odrosty. Strzeżone przez rolników mają zapoczątkować nową generację oliwnych drzew. Te cechy oliwnych odrostów pomagają zrozumieć wypowiedź proroka Izajasza który zapowiada potomka Dawida jako różgę (*ḥōṭer*), aby strzegła stada i odrośl oliwną strzeżoną przez Boga, ciągle płodną i owocującą prawdziwym życiem.

Angelologia to temat publikacji autorstwa Leszka Wianowskiego, która także wzbogaciła kolekcję artykułów w Księdze Pamiątkowej dla Ks. Prof. W. Chrostowskiego. W artykule zatytułowanym „*Bóg i aniołowie w wybranych pismach apokaliptyki żydowskiej*” autor wykorzystał szereg tekstów apokryficznych: *Henocha Etiopskiego, Apokalipsę Abrahama, 3 Księgę Barucha i 4 Księgę Ezdrasza, Apokalipsy Sofoniasza i Eliasza* dla ukazania przymiotów Boga i towarzyszących mu często aniołów. Wśród tytułów, którymi literatura apokryficzna charakteryzuje Boga należy wspomnieć jego transcendencję, wiecznotrwałość, wszechwiedzę oraz wszechmoc. Poza tym Bóg jawi się w tych pismach jako Sędzia pełen miłosierdzia. Aniołowie natomiast to przede wszystkim przewodnicy, opiekunowie i współpracownicy Boga Sędziego. Obok aktywnego uczestnictwa w procesie karania grzeszników pełnią też rolę orędowników w ludzkich sprawach przed Bożym majestatem. Mają oni także na końcu czasów przyprowadzić zbawionych „*do świętej ziemi*”.

Elementy chrześcijańskiej apologetyki biblijnej odnajdziemy w publikacji ks. Henryka Witczyka, zatytułowanej „*Fantazmatyczna geneza chrześcijaństwa*” Autor podejmuje polemikę z publikacjami Tomasza Polaka – naukowca piszącego na łamach „*Nauki*” wydawanej przez PAN. Podstawową tezę T. Polaka jest zanegowanie historyczności Jezusa Chrystusa. Natomiast chrześcijaństwo według niego powstało na bazie mitu, nazywanego w publikacji T. Polaka „*fantazmatem*”, który

skonstruowali apostołowie. Nie mogli oni poradzić sobie z nauką Jezusa o wolności i innymi prawdami, stąd w obawie przed utratą przywództwa stworzenie wymyślonych mitów. W swoich założeniach T. Polak powołuje się na publikacje socjologa religii Gerda Theissena. Charakteryzuje go całkowity racjonalizm poglądów, odrzucający jakiekolwiek odniesienie do czynników nadprzyrodzonych w działalności Jezusa Chrystusa. Jako przeciw wagę dla poglądów negujących historyczność Chrystusa K. H. Witczyk podaje studium szwedzkiego autora S. Byrskoga. Według niego idealnym świadkiem naocznym był ktoś kto głęboko uczestniczył w wydarzeniach, a to co sam przeżywał, jak np. apostołowie, upoważniało go do interpretowania tego co widział. W najnowszych badaniach na Jezusem Chrystusem historycznym dominuje zaufanie do Ewangelii jako dzieł zawierających świadectwa opowiedziane przez naocznych świadków i uczestników Jego działalności.

Połączenie problematyki starotestamentalnej i patrystycznej znajdziemy w artykule ks. Stanisława Włodarczyka pt. „*Interpretacja Rdz 1,26–27 według reprezentanta szkoły egzegetycznej antiocheńskiej Jana Chryzostoma*”. Według Konstytucji o Objawieniu Bożym Dei Verbum, szczególnie wkład egzegezy patrystycznej polega na tym, że wydobywa ona z Ksiąg Pisma św. główne orientacje myślowe. Św. Jan Chryzostom reprezentuje szkołę antiocheńską, którą charakteryzuje literalne i historyczne odczytywanie sensu Pisma św. W tekście Rdz 1,26–27 Chryzostom widzi suwerenne panowanie, jakie Bóg dał człowiekowi nad istotami na świecie i wyniesienie go ponad inne stworzenia. W tej nauce Jan Chryzostom nie był jakoś szczególnie oryginalny lecz podążał śladami swego mistrza Diodora z Tarsu. Najważniejsza myślą tego wielkiego ojca Kościoła w odniesieniu do Rdz 1,26–27 jest ta, która mówi, że stajemy się podobni do Boga przez praktykowanie wszelkich cnót własnym wysiłkiem powściągając nasze namiętności.

W kolejnym artykule zatytułowanym „*Czynności symboliczne z Ewangelii a Jezus historii*” Michał Wojciechowski prowadzi polemikę z osobistymi obserwacjami poczynionymi przed 20 laty w swojej pracy doktorskiej. Analizują liczne świadectwa o Chrystusie Panu, który działa przez dotyk, tchnienie, nakładanie rąk, błogosławieństwa, umycie nóg czy reszcie wypędzenie kupców ze świątyni autor stwierdza, że czynności symboliczne zajmują bardzo ważne miejsce w Jego działalności. Są one bardzo zróżnicowane i zawierają gesty lecznicze, czynności objawiające jego Osobę czy też działania mające na celu zbawieniu osoby lub całej grupy osób. Są one różne od gestów prorockich ST, gdyż były wyko-

nywane zawsze w oparciu o autorytet Boga. Jezus Chrystus w swoich czynnościach opiera się na własnym autorytecie. Trzeba jednak pamiętać, że w wielu akcjach symbolicznych Jezusa Stary Testament jest ich koniecznym tłem i należy korzystać z jego pojęć, aby lepiej uchwycić ich pełny sens. Właściwe zrozumienie gestów i symbolicznych czynności Chrystusa w Ewangeliach jest pomocne dla innych dziedzin teologii, zwłaszcza sakrametologii.

Qumranologia i filologia j. aramejskiego są przedmiotem zainteresowań kolejnego autora ks. Jerzego Woźniaka. Tekst „*Targum Hiob 19,11–19 w Qumran*” dotyka ciekawego problemu egzegetycznego, który powstał na kanwie odkryć dokonanych w gratach qumrańskich. Przed odkryciem targumu z 11 grotty najbardziej rozpowszechnionym targumem do Księgi Hioba był tekst rabinacki tekst zredagowany na bazie Talmudu. Odkrycia z Qumran każą traktować targum Hb 19,11–19 jako najstarszy. Artykuł ks. J. Woźniaka jest wybitnie naukowym opracowaniem dla wąskiego grona fachowców, wymagającym doskonałego przygotowania filologicznego w zakresie j. hebrajskiego, aramejskiego i greckiego. Analizy przeprowadzone w publikacji pozwalają jednak uchwycić wielkie bogactwo wyrażen językowych, które wpływają na wieloznaczności tekstów przekładowych i podkreślają bogactwo języka aramejskiego.

Zagadnienia związane z pneumatologią ST opracował ks. Mirosław Wróbel. Jego artykuł „*Duch Boży w Starym Przymierzu*” podkreśla Jego wiodącą rolę od pierwszej do ostatniej strony Biblii. Podkreślali to już Ojcowie Kościoła. Nauka ta obecna jest też we współczesnej teologii i nauczaniu. Duch Boży na kartach ST objawia się jako Stwórca, Ożywiciel i ten który dokonuje wielkie rzeczy. W obrazach, które analizuje ks. M. Wróbel: Mądrości, Słowa i Ducha, Bóg dotyka każdego człowieka. Ten dar Bożego Ducha zaszczerpiony w ludzkich serach inspiruje ich i wzbudza tęsknotę za Odwiecznym Bogiem, za nieśmiertelnością i prawdziwą pobożnością. W relacji do Syna Bożego, który sam jest Logosem i odwieczną Mądrością Duch Boży objawia się jako Paraklet, Dar Syna Bożego i Wypełnienie Obietnicy Ojca.

Ewangelia dzieciństwa jest przedmiotem zainteresowań ks. Jan Zalewski. W artykule „*Analiza literacka i teologiczna relacji Łk o pobycie dwunastoletniego Jezusa w świątyni (Łk 2,41–51)*” odnajdujemy potrójny argument, dla którego św. Łukasz włączył tę narrację do swojej Ewangelii. Po pierwsze św. Łukasz chciał w nim zaakcentować rolę świątyni jerozolimskiej jako miejsca najważniejszego w dziejach Izraela. Po drugie Ewangelista ukazał Jezusa Chrystusa jako Syna Bożego pełnego mądrości,

który zawsze jest obecny w sprawach Ojca. Po trzecie fragment Łk 2,41–51 podkreśla szczególną rolę Matki Bożej, która doprowadziła Jezusa do świątyni i wprowadziła go w bogaty świat religijnych praktyk żydowskich. Ona sam choć nie rozumiała go do końca całkowicie otworzyła serce na Jego przesłanie, co pozwoliła jej stać się wzorem ucznia, który jest posłuszny swemu Mistrzowi.

Połączenie zagadnień związanych z filologią grecką i egzegezą odnajdujemy w publikacji ks. Ryszarda Zawadzkiego zatytułowanej: *„Inspiracje i motywy biblijne w części wstępnej Akatysty ku czci Bogurodzicy”*. Akatyst, jako bardzo odświętny utwór liturgiczny, powstał w tradycji wschodniej aby służyć Chrystusa, Bogurodzicy i świętych Pańskich. Jego formę literacką określamy jako kontakion. Najbardziej prawdopodobnym autorem tej pięknej pieśni jest Roman Melodos działający w czasie panowania cesarza Anastazjusza I (491–518r.). Obok wielu ciekawych obserwacji filologicznych i biblijnych poczynionych przez autora podczas analizy kolejnych części hymnu, najważniejsze połączenie elementów biblijnych z wyszukaną liryką grecką pojawia się w związku z użyciem terminu „Alleluja” – „wychwalajcie Jahwe” (**hal’lújah**). Termin ten bywa bardzo szeroko stosowany w ST, zwłaszcza w Księdze Psalmów (23 razy). W NT pojawia się w Apokalipsie św. Jana. W Akatyście jest zwieńczeniem drugiej zwrotki oraz używa się go refrenach. Włożony w usta samej Bogurodzicy ukazuje ją w hymnie jako tą, która w uwielbieniu Boga stoi przed aniołami.

Historyczne aspekty powstawania w czasach PRL drugiej po KUL-u uczelni katolickiej w Polsce są przedmiotem rozważań pani Beaty Zbarachewicz. W opracowaniu *„Utworzenie Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie”*, autorka przedstawia rzetelny rys historyczny ważniejszych zdarzeń związanych z warszawską uczelnią, poczynając od daty jej erygowania czyli 2 sierpnia 1954 r. Obok ciekawych faktów historycznych znajdujemy w artykule także istotne teksty prawne i sprawozdania z debat na temat statusu i przydatności szkoły wyższej o profilu teologicznym. Niewątpliwie jest to cenny materiał badawczy ukazujący bardzo trudne relacje Akademii Teologii Katolickiej zarówno z władzami Kościoła Katolickiego w Polsce, jak i z nomenklaturą polityczną PRL. Wszystkie te perypetie były okazją do dawania dobrego świadectwa i wytrwałości, które zaowocowały w 1999 r. przekształceniem ATK w Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Ostatnim, typowo biblijnym opracowaniem w całej kolekcji, jest artykuł pani Iwony Zielonki pt. *„Kobieta sławiona pieśnią w Starym Testa-*

mencie – dzielna kobieta jako ideał żony i matki (Prz 31,10–31)”. Stary Testament opiewa w pieśniach tylko cztery kobiety. Trzy z nich to bohaterki narodowe (Debora, Jael, Judyta). Jedyna pieśń, która słaui anonimową niewiast w Prz 31,10–31, który może służyć za przykład dla każdej izraelskiej kobiety, matki czy żony. Opiewanie mądrości i roztropności niewiasty jest wypełnieniem Bożego Słowa, które mówi: „Bóg wybrał to co słabe i głupie w oczach świata...”. Tak kobieta, jak i mężczyzna współpracujaca ze swoim Stwórcą może zmieniać losy świata i historii. Pieśń chwalaćca mądra niewiast w Księżce Przysłów wpisuje się także w przesłanie samego Chrystusa, który swoją misję od początku łączył z kobietami.

Tekst, który zamyka wielką kolekcj artykuł w Księżce Pamiątkowej dla Ks. Prof. W. Chrostowskiego, ma wybitnie osobisty charakter. Autor, pan prof. Zenon Ziółkowski, nestor polskiej bibliistyki, przybliża czytelnikom postac wybitnego pisarza, poety i tłumacza, Romana Brandstaettera. Czyni to na bazie wlasnych spotkań i doświadczeń z artyst, które trwały 5 lat. Obejmują one przede wszystkim lata 1965–1970, choć ostatnie, opisywane, spotkanie prof. Z. Ziółkowskiego z Romanem Brandstaetterem odbyło się w 1972 roku. Szczególnie cennym świadectwem spotkań z wielkim miłosnikiem Biblii zwartych w tekście „*Moja biblijna przygoda z Romanem Brandstaetterem*” jest kilkanaście list jakie zachowały się w zbiorach pana prof. Z. Ziółkowskiego. Ukazuj one przede wszystkim, jak wielką miłosci do Biblii odznaczał się Roman Brandstaetter, jak wiele musiał czasami dla tej miłosci wycierpieć, w czasach, gdy samo jej posiadanie było zabronione.

Omówione w niniejszej recenzji, obszerne wręcz monumentalne dzieło: „*Więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu. Księga Pamiątkowa dla Księdza Profesora Waldemara Chrostowskiego w 60 rocznicę urodzin.*”, jest swoistym hołdem dla Przewodniczącego Stowarzyszenia Bibliistów Polskich ze strony ucznią, przyjaci i koleg. Stanowi ona zarazem ważny wkład w rozwój polskiej bibliistyki i innych spokrewnionych nauk. Oczywiście publikacje o charakterze Księgi Pamiątkowej, która jest zbiorem różnorodnych test naukowych nie jest i nie może być opracowaniem kompletnym w jakimkolwiek temacie. Należy ją raczej uznać za komplementarne i jako takie godne polecenia. Na koniec należy mieć nadzieję, że trzy tomy bardzo cennych opracowań biblijnych szybko trafi do bibliotek, zwiszcza na polskich wydziałach teologicznych, aby stanowić cenny warsztat naukowy dla szerokiego grona egzeget, student i wszystkich pasjonujych się Pismem świętym. Księgę Pamitk-

kową dla Ks. Profesora Waldemara Chrostowskiego „Więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu.” należy polecić wszystkim, którzy kochają natchnione teksty ST i NT.

Ks. Tomasz Tułodziecki

Andreas Prokopf, *Religiosität Jugendlicher. Eine qualitativ-empirische Untersuchung auf den Spuren korrelativer Konzeptionen*, Stuttgart: W. Kohlhammer 2008, ss. 280.

W obliczu zdiagnozowanej przez Martina Bubera (1878–1965) tzw. „ciemności Boga” (niem. *Gottesfinsternis*), który ze względu na wolność człowieka dopuszcza zło i cierpienie oraz nasilającego się obecnie wojującego ateizmu na bazie naturalistyczno-hedonistycznej, pytanie o Boga jawi się jako centralny temat pedagogiczno-religijny. Nabiera on szczególnego znaczenia, gdy umieścić go w kontekście problemu poszukiwania i kształtowania (formacji) religijności młodzieży. Jedynie człowiek nieustannie zadaje pytania. Stara się nie tylko uzyskać odpowiedź na nurtujące go problemy, ale nade wszystko pragnie potwierdzenia i znalezienia sensu życia. Pyta, gdy widzi niesprawiedliwość, kłamstwo, ból, gdy nie umie pogodzić się z wynaturzeniami. Pyta nawet wówczas, gdy zdaje sobie sprawę, że niektóre jego dylematy pozostaną bez jednoznacznych odpowiedzi. Doświadczenie to staje się tym boleśniejsze, gdy przebiega w czasach pełnych destabilizacji kulturowo-religijnej. Epoka współczesna niejednokrotnie sugeruje, że należy żyć tak, jak gdyby Bóg nie istniał. Można więc mówić o pewnym demontażu depozytu wiary. Bóg staje się zaledwie jednym z wielu pytań, a nie podstawową na nie odpowiedzią. Stąd też coraz bardziej wypełniają się słowa Anny Kamieńskiej, że „tylko pytania dzisiaj brzmią prawdziwie, żyjemy w samych znakach zapytania”. Owo zerwanie z religią to nieustannie powracające materialistyczno-ateistyczne upiory przeszłości, pewnego rodzaju *specialité de la maison* dzisiejszego cichego apostaty, sytego człowieka ponowoczesności (antyreligijnego i antychrześcijańskiego, tym bardziej – antykatolickiego)¹. W ta-

¹ Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o Jezusie Chrystusie, który żyje w Kościele jako źródło nadziei dla Europy *Ecclesia in Europa*, Rzym 2003, 8: „Jedną z przyczyn gaśnięcia nadziei jest dążenie do narzucenia antropologii bez Boga i bez Chrystusa.